

The Relationship between the Governorship of Resistance and the Waiting; an Examination of Its Qur'anic Components in the Lifestyle of Shahid Soleimani According to the Pillars of the Movement

Najaf Lakzaei¹

Mohammad Shahbazian²

Received: 12/02/2022

Accepted: 14/02/2022

Abstract

The waiting (for Imam Mahdi) is a basic teaching in Imamiyah sect, which can be considered as pragmatism in the occultation era to provide the context for reappearance of the great sun of the guardianship. Given the skepticism and proving the minimum and maximum instances of the concept of the waiting, the superior instance of this concept is "resistance-based pragmatism" and "jihadi action" during the occultation. Hence, faithful and resistance-based governance is considered as the means of transcendental waiting and Imamiyah scholars have found a relationship based on reason and narration between them. In the meantime, the transcendental Hikmah's view about the model of governance in society and the issues related to the movement in Islamic philosophy are reminiscent of a type of governorship that can be called "resistance governorship". On the other hand, the Holy Qur'an enumerates components for this type of governance that based on a combined and blending method and descriptive-analytical data processing, the present

1. Full professor of the Department of Political Sciences, Baqir al-Olum University and president of Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran. nlakzaee@isca.ac.ir.

2. Assistant Professor, Islamic Sciences and Culture Academy, Department of Current Studies, Research Center for Mahdism and Future Studies, Qom, Iran. m.shahbazian@isca.ac.ir.

* Lakzaei, N., & Shahbazian, M. (1400 AP). The Relationship between the Governorship of Resistance and the Waiting; an Examination of Its Qur'anic Components in the Lifestyle of Shahid Soleimani According to the Pillars of the Movement. *Journal of Mahdavi Society*, 2(4), pp. 9-33.

paper tries to deal with the Qur'anic components of resistance governance by examining the relationship between resistance governorship and the waiting, the place of the pillars in it and the meaning of resistance governorship as well as its manifestation in the lifestyle of Shahid Soleimani. The findings suggest that the resistance governorship is a means of transcendental waiting and is based on the rules of movement in transcendental Hikmah (wisdom) and includes the five basic components of monotheism, belief in the guardianship of the jurist (a completely qualified jurist), perseverance and patience, religious rationality and prudence and the comprehensive and faithful view to mankind. Shahid Soleimani, as a preeminent human in Imam Khomeini's school, implemented this model of resistance governance at the highest level in the region and formed a network of resistance in the international arena.

Keywords

Governorship, resistance, the waiting, Shahid Soleimani, pillars of the movement.

پیوستگی حکمرانی مقاومت و انتظار؛ بازشناسی مؤلفه‌های قرآنی آن در سیره شهید سلیمانی با توجه به ارکان حرکت

محمد شهبازیان^۱

نجف لکزایی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۳

چکیده

انتظار آموزه‌ای اساسی در مذهب امامیه است که می‌توان آن را «عملگرایی در دوران غیبت جهت ایجاد زمینه‌های ظهور خورشید عظمای ولایت» دانست. با توجه به تشکیکی بودن و ثبوت مصادیق حداقلی و حداکثری مفهوم انتظار، مصداق‌های این مفهوم، «عملگرایی مبتنی بر مقاومت» و «عملکرد جهادی» در دوران غیبت است؛ از این رو حاکمیت مؤمنانه و مقاومتی از لوازم انتظار متعالی محسوب گشته و عالمان امامیه پیوندی مبتنی بر عقل و نقل را میانشان یافته‌اند. در این میان، نگرش حکمت متعالیه به مدل حاکمیت در جامعه و مباحث مرتبط با مقوله «حرکت» در فلسفه اسلامی، گونه‌ای از حکمرانی را یادآور است که می‌توان از آن به «حکمرانی مقاومت» نام برد. از سوی دیگر قرآن کریم مؤلفه‌هایی برای این نوع از حاکمیت برشمرده است که نوشتار پیش‌رو می‌کوشد به روش تلفیقی و آمیزه‌ای و داده‌پردازی توصیفی - تحلیلی، پس از بررسی پیوند میان حکمرانی مقاومتی و انتظار، جایگاه ارکان حرکت در آن و معنای حکمرانی مقاومتی، به مؤلفه‌های قرآنی این حکمرانی بپردازد و تجلی آن را در سیره شهید

۱. استاد تمام گروه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ایران (نویسنده مسئول). nlakzaee@isca.ac.ir

۲. استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران. m.shahbazian@isca.ac.ir

* لکزایی، نجف؛ شهبازیان، محمد. (۱۴۰۰). پیوستگی حکمرانی مقاومت و انتظار؛ بازشناسی مؤلفه‌های قرآنی آن در سیره شهید سلیمانی با توجه به ارکان حرکت. دوفصلنامه علمی - تخصصی جامعه مهدوی، ۲(۴)، صص ۹-۳۳.

سلیمانی بررسی کند. نتیجه اینکه حکمرانی مقاومت، از لوازم انتظار متعالی و مبتنی بر قواعد حرکت در حکمت متعالیه است و شامل پنج مؤلفه اساسی «توحیدمحوری»، «اعتقاد به ولایت فقیه جامع الشرائط»، «استقامت و صبر»، «عقلانیت دینی و تدبیر» و «نگاه فراگیر و مؤمنانه به انسان» است. شهید سلیمانی در مقام انسان تراز مکتب امام خمینی علیه السلام، این مدل از حاکمیت مقاومتی را در بالاترین سطح در منطقه اجرا کرد و شبکه‌ای از محور مقاومت را در عرصه بین‌الملل تشکیل داد.

کلیدواژه‌ها

حکمرانی، مقاومت، انتظار، شهید سلیمانی، ارکان حرکت.

مقدمه

نظام خلقت همواره در «حرکت»، پویایی و کمال است و در هیچ یک از ذرات جهان سکون و توقف معنا ندارد. دین و آموزه‌های دینی هم از این قاعده مستثنا نیست و حرکت به سوی کمال در ذات آن قرار دارد؛ به گونه‌ای که مهاجر الی الله و سیرکننده به سوی حق تعالی، اجری وصف‌ناپذیر نزد خدای متعال دارد (نساء، ۱۰۰). حکمت متعالیه و عرفان اسلامی به تبعیت از عقل گره‌خورده با وحی، توجهی خاص به مقوله «حرکت» داشته و با گسترش آن در نظریه «حرکت حَبّی» و تحلیل سیر حرکتی انسان از عالم ملکوت به عالم ماده و بازگشت دوباره به عالم ملکوت و قرار گرفتن باری تعالی در غایت حرکت، گره‌های ذهنی بسیاری را از بشر در ارتباط با خدای متعال گشوده است (شجاری و مخاری، ۱۳۹۱، ص ۷۲). فیلسوفان شش رکن برای «حرکت» قایل شده‌اند و آنها را با عنوان‌های «مبدأ»، «ما مِنْهُ الحَرَكَة»، «منتها»، «ما اَلِیْه»، «فاعل» (محرّک)، «قابل» (متحرک)، «مسافت» (ما فیه) و «زمان» نام برده‌اند. به باور ایشان هیچ حرکتی در تبدیل از قوه به فعل از این امور خارج نیست (طباطبایی، ۱۴۰۲ق، ص ۲۰۱). از منظر علامه طباطبایی هر حرکتی به دلیل خروج لحظه به لحظه از قوه به فعلی دیگر، همراه با تکامل است و موضوع دارای حرکت (متحرک) باید مسیر کمال را طی کند (طباطبایی، ۱۳۶۴، ج ۴، ص ۶۶). ایشان معتقد است که جهان آفرینش تکه‌های به هم پیوسته‌ای است که بنا بر حرکت جوهری در مسیر تکامل قرار دارد تا به نهایت خود که حشر است برسد (طباطبایی، ۱۴۰۲ق، ص ۲۱۰). با این وصف، جامعه منتظر و حرکت در دوران غیبت نیز خارج از ارکان حرکت نبوده و انتظار در دوران غیبت دارای ذاتی پویا و منطبق بر تعالی است و آن به آن باید از قوه به فعل تبدیل شود. این پویایی در آیات و روایات اسلامی نیز ترسیم و تأیید شده و این معنا در آموزه انتظار نهفته است.

پیشینه تحقیق

این نوشتار و امدار تلاش‌های علمی محققانی است که پیش‌تر به موضوع این نوشتار پرداخته‌اند؛ از جمله مجموعه مقالاتی در کتاب سیاست متعالیه از منظر حکمت متعالیه،

در چهار دفتر به اهتمام شریف لک‌زایی؛ مقالاتی مرتبط با نوشتار حاضر با عنوان‌هایی مانند: تبیین منظومه (اعتقادی / رفتاری) سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی به عنوان حکمران اسلامی (امینی و دیگران، ۱۳۹۹)؛ حکمرانی جهادی در آمدی بر تحلیل سیره سردار سلیمانی از منظر آموزه‌های حکمرانی (مزیبانی، ۱۳۹۹)؛ مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی در مکتب شهید سلیمانی (ترابی کلاته قاضی، ۱۳۹۹)؛ حکمرانی امنیتی در اندیشه سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی (امنیت‌بخشی در محور مقاومت) (رستمی، ۱۳۹۹)؛ شناسایی عوامل شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی (گنج‌بخش، ۱۳۹۹).

اما ضمن تقدیر از پژوهش‌های پیش‌گفته، این نوشتار تلاش دارد تمایز تحقیق را در بخش‌های ذیل ارائه دهد:

۱. معرفی اصطلاح «حکمرانی مقاومتی» و تعریف آن؛
۲. تطبیق مؤلفه‌های «حکمرانی مقاومت» با آیات قرآن؛
۳. بن‌مایه قراردادن ارکان حرکت در فلسفه و نقش آن در تعریف «حکمرانی مقاومت»؛
۴. تطبیق مؤلفه‌های «حکمرانی مقاومت» با سیره و عملکرد شهید سلیمانی.

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. انتظار

«انتظار» از ریشه (ن ظ ر) بوده و به معنای دیدن، مشاهده، تفکر و تأمل است (حسینی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۷، ص ۵۳۸). انتظار را به معنای صبر، چشم‌داشت و چشم‌به‌راهی دانسته‌اند (آذرنوش، ۱۳۸۵، ص ۶۹۸) و به واسطه قرار گرفتن در باب «افتعال»، همراه با تلاش برای تحصیل شیء است؛ برای نمونه «اكتساب» به معنای کسب و [درآمد] نیست؛ بلکه کسبی است که با کوشش و زحمت حاصل گردد. از این نظر انتظار در معنای لغوی خود «چشم‌داشت همراه با تلاش» است، نه صرفاً چشم‌داشت بدون مسئولیت (ری‌شهری، ۱۳۹۳، ج ۵، ص ۳۰۸)؛ همچنین آن را عملی همراه با طلب و خواهشی افزون بر نگرش و فکر دانسته‌اند (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۶۶)؛ از این‌روی یکی از آموزه‌های اساسی باور به مهدویت

به شمار می‌رود که بالاترین عمل در دوران غیبت است (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۳۷۷) و معتقد بدان را همپای مجاهدان و شهیدان صدر اسلام دانسته‌اند (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲، صص ۶۴۵ و ۶۴۷). مهم‌ترین ویژگی آموزه انتظار، پویایی و هدفمندی جامعه موعودباور و تلاش در راستای زمینه‌سازی ظهور است که عقل و نقل بدان اشاره کرده‌اند (الهی نژاد، ۱۴۰۰، ص ۱۰۸). آیات الهی بدین نکته اشاره دارد که رسیدن به نصرت الهی تابع طلب (انفال، ۱۹) همراه با اقدام (محمد، ۷) است؛ همچنین خدای متعال اشاره دارد که این مهم جز با تهیه ابزار و سلاح (کهف، ۸۴؛ انفال، ۶۰)، تشکیل یاران (کهف، ۹۵) و تدبیر در امر تشکیلاتی (بقره، ۲۴۷) پدید نیامده و مدیریتی منطبق با دین را می‌طلبد.

۲-۱. انتظار پویا

بنابر معنای پیش‌گفته از «انتظار»، اهداف انتظار پویا، زمینه‌سازی برای پدیداری «تمدن نوین اسلامی» و رسیدن به «ظهور خورشید عظمای ولایت» است (خانم‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). این معنا و دستور جز با تشکیل حکومت دینی ممکن نبوده و این نوع از حاکمیت در ذات تعالیم اسلام و دین نهفته است (خمینی، ۱۳۶۷، ج ۱۵، ص ۲۱۳).

۳-۱. حکمرانی مقاومت

عناوین دولت،^۱ حکومت^۲ و حکمرانی^۳ (ر.ک: آقابخشی و افشاری‌راد، ۱۳۸۶، صص ۲۷۵ و ۶۵۱) از پریسامدترین عبارت‌ها در ادبیات سیاسی و علوم اجتماعی است. حکومت در لغت به معنای فرمان‌فرمایی و حکمرانی است و بدین معنا برای آن، وجود رابطه پایدار فرمان‌دهی و فرمان‌گزاری میان فرمان‌فرما (حاکمیت) و فرمان‌گزار لازم است (آشوری، ۱۳۷۰، ص ۱۴۱). در ادبیات سیاسی معاصر، حکومت با دولت مترادف نیست؛ بلکه قدرتی است فراتر از آن (بیرو، ۱۳۶۶، ص ۱۵۳) و به معنای قدرت عالی‌تر تصمیم‌گیری و وضع قوانین و اجرای

1. state
2. government
3. governance

تصمیمات از طرف حکومت یک کشور است و حاکمیت^۱ تجلی حکومت و بزرگ‌ترین عملکرد آن می‌باشد (علی بابایی، ۱۳۸۴، ص ۲۵۶)؛ همچنین در ادبیات پژوهشگران حوزه سیاست و علوم اجتماعی پذیرفته شده است که به‌رغم تعاریف مختلف از «حکمرانی» (یزدانی زازرانی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۲)، این عنوان با «دولت»^۲ تمایز دارد و یکی از اساسی‌ترین وجوه تمایز آن «فرایندبودن» حکمرانی و «تعامل سازنده میان دولت و سازمان‌های اجتماعی» است که هر یک مکمل دیگری محسوب می‌گردد؛ نه مسلط بر دیگری (یزدانی زازرانی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۶)؛ از این رو می‌توان با توجه به شرایط جدید حاکم بر روابط سیاسی اقتصادی و امنیتی جهان، مدل جدیدی از حکمرانی دینی پس از انقلاب اسلامی ایران و منطبق بر آموزه‌های اسلامی را با عنوان «حکمرانی مقاومت» معرفی کرد.

«حکمرانی مقاومت» به حکمرانی منطبق بر ارکان حرکت در فلسفه قایل است و حکمرانی را در معنای مادی (متدانی) تفسیر نکرده و به آموزه‌های انسان خدا انگارانه قایل نیست؛ بلکه حکمرانی را در معنای فرامادی و متعالی آن ترسیم می‌کند و پشتوانه خود را «حکمت متعالیه» می‌داند (ر.ک: جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۴). این نوع از حکمرانی، حرکتی همراه با استقامت از آغاز خلقت است (مبدأ) که انبیای الهی، ائمه اطهار (علیهم‌السلام) و فقیهان امامیه (متحرک) بر اساس توحید (محرک) و برای رسیدن به حاکمیت موعود الهی و غایت خلقت (مقصد) در هر دوره (زمان) و هر منطقه‌ای (مکان) صورت داده‌اند؛ با این وصف تعریف این نوع از حکمرانی چنین به نظر می‌رسد:

«راهبری فقیهانه و مؤمنانه قدرت به همراه استقامت، از مبدأ تا مقصد، جهت تحقق و نیل به اهدافی مشخص در هر مکان و زمانی».

1. sovereignty

۲. در مواردی «دولت» و «حکومت» به یک معنا گرفته شده و گویندگان حوزه علوم سیاسی و اجتماعی میان «حکومت» و «حکمرانی» تمایزی همانند تمایز «دولت» و «حکمرانی» را قائل می‌شوند (مدل حکمرانی شبکه‌ای مقاومت درس بزرگی برای درمان وضع موجود است) (www.mehrnews.com/news/5392150)

۴-۱. الگوگیری از غیرمعصوم

خدای متعال امکان الگوشدن غیرمعصوم را با توجه به ایمان و عمل صالح برگرفته از حجج الهی ممکن می‌داند (انفال، ۸۲؛ توبه، ۱۱۹؛ شعراء، ۸۳) و از جامعه دین‌دار می‌خواهد که از آنان تبعیت کنند (تحریم، ۱۱)؛ این چنین است که رهبر معظم انقلاب بینش و منش سید الشهدای مقاومت، شهید سلیمانی را به عنوان «مکتب» و «مدرسه» ای درس آموز معرفی کرده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۲۷) که «نرم‌افزار» مقاومت را به انقلابیون عالم ارائه کرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۹/۲۶) و از جوانان می‌خواهد بدین «غلبه نرم‌افزاری» که با توجه جدی به میراث ایشان، به کمک آن، علیه استکبار قیام کنند (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۹/۲۶).

شهید سلیمانی انسان تراز تربیت یافته در مکتب اسلام و مکتب امام خمینی علیه السلام است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳) و آنچه ایشان را بر تارک زمانه نشانده، عملکرد جهادی و خالصانه و با پشتوانه فهم دقیق و عالمانه از دین است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸)؛ آن گونه که یکی از دوستان روحانی و بسیار نزدیک وی، از مباحثه‌ای ۲۸ ساله و برگرفته از مطالعه عمیق شهید سلیمانی با ایشان درباره حاکمیت فقیه در عصر غیبت خبر داده است (سخنرانی شیخ صلاح الدین شمس الدینی، ۱۴۰۰/۱۰/۸؛ دقیقه ۲۰). در مهم‌ترین سند برای فهم بنیان‌های فکری شهید سلیمانی، یعنی سخنرانی‌ها، به ویژه وصیت‌نامه ایشان، نقطه کلیدی سخنانشان، حفظ «حکمرانی فقیه جامع الشرائط در عصر غیبت» و توجه عالمانه به پدیداری و حمایت از انقلاب اسلامی ایران به عنوان تنها حاکمیت شیعی و تحت اشراف فقیه عادل است که از آن با تعبیر «ولایت عملی» در برابر «ولایت تنوری» و «ولایت قانونی» نام می‌برند (قسمت خطاب به سیاسیون کشور؛ soleimani.ir/vasiatnameh).

۲. مؤلفه‌های قرآنی حکمرانی مقاومت

شهید سلیمانی به عنوان شاگرد برجسته مکتب امام خمینی علیه السلام (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۱۰/۱۳)، مدل حکمرانی مقاومت را بر اساس مکتب ایشان آموزش دید و به مرحله اجرا درآورد و

خود نماد مقاومت گردید. به واقع امام خمینی علیه السلام، احیاگر معنای حکمرانی مقاومت برگرفته از دلایل نقلی و حکمت متعالیه بود (لک‌زایی، ۱۳۹۰، ص ۱۳۹) که می‌توان آن را ویژگی منحصر به فرد مکتب ایشان دانست (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴).

شهید سلیمانی به حکمرانی مقاومت معتقد بود و آن را متجلی در راهبری امامین انقلاب (متحرک) با انگیزه الهی (محرک) از ابتدای انقلاب اسلامی (مبدأ) تا ظهور حضرت مهدی علیه السلام (مقصد) در گستره جهانی (مکان) و در هر مقطعی (زمان) می‌دانست. از سوی دیگر وی با توجه به مبانی «حرکت»، مسیر خود را ارزیابی و مدیریت کرده و می‌گوید: «من دیدم چه راهی را می‌بایست انتخاب کنم. با خود اندیشیدم و چند موضوع را مرور کردم و از خود پرسیدم اولاً طول این راه چقدر است؟ انتهای آنها کجاست؟ فرصت من چقدر است؟ و اساساً مقصد من چیست؟ (ر.ک: نامه حاج قاسم به دخترش با عنوان «چرا می‌جنگیم») (سلیمانی، ۱۳۹۹/۱۰/۲۰).

شهید سلیمانی کوشید با اجرای فرمان‌های رهبر انقلاب این مدل از حکمرانی را اشاعه دهد و زمینه تشکیل حاکمیت معصوم علیه السلام را فراهم سازد؛ از این روی نام و عنوان «سرباز ولایت» را برای خود برگزید تا بتواند «متحرکی» دیگر در کنار فقیه عادل قرار گیرد و اهداف عالی‌اش را به پیروان مکتب خود نشان دهد. اکنون مناسب است که با جستجو در برخی مؤلفه‌های اساسی این نوع از حکمرانی و با جستجو در شیوه نظری و عملی شهید سلیمانی، تجلی آن را در مکتب وی دریابیم تا با نهادینه کردن آن در جامعه منتظر بتوانیم گامی در راستای ظهور خورشید عظمای ولایت برداریم.

۱-۲. توحیدمحوری

در حرکت متعالی، «محرک» یکی از اساسی‌ترین بخش‌هایی است که با انگیزه‌بخشی به حرکت‌کننده، آغاز و استمرار حرکت وی را تضمین می‌کند. در «حکمرانی مقاومت»، با توجه به مبانی دینی و عقلی، محرک حقیقی خدای خالق جهان و حاکم علی الاطلاق بر موجودات است: «إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ؛ من روی آوردم به کسی که آسمان‌ها و زمین را

آفریده است؛ درحالی که میانه‌رو هستم و از مشرکان نیستم» (انعام، ۷۹). با توجه به نامتناهی بودن وجود الهی، وسعت بی‌نهایتی به حرکت خود می‌دهد که لازمه آن را جاودانگی و مانایی قرار می‌دهد؛ زیرا «محرک» فانی نتیجه‌ای جز «متحرک» فانی نخواهد داشت: «مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٌ؛ آنچه نزد شماست فانی می‌شود و آنچه نزد خداست ماندنی است» (نحل، ۹۶).

خدای متعال پس از دستور به قیام «قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَتْنِي وَفُرَادِي؛ بگو: من شما را به یک اندرز موعظه می‌کنم و آن اینکه فقط به خاطر خدا (و بدون اینکه غیر خدا را دخالت دهید)، دو به دو یا تک تک و بدون سر و صدا قیام کنید» (سبأ، ۴۶)، رهنمون می‌شود که از بایسته‌های این قیام، ایمان و آلوده‌نشدن نیت و انگیزه به شرک و ریاست: «الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ؛ کسانی که ایمان آوردند و ایمان خود را با ظلم نپوشانیدند، أمن از آن ایشان است و راه‌یافتگان ایشان‌اند» (انعام، ۸۲). در این صورت است که هیچ قدرتی یارای مقابله با حرکت مبتنی بر ایمان را نخواهد داشت و هر فرعونی در برابر موسای زمان سرفرو خواهد آورد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر دین خدا را یاری کنید خداوند شما را یاری کرده، قدم‌هایتان را ثابت می‌کند» (محمد، ۷). این نشانه در بازگویی داستان حضرت موسی نمایان است. آن حضرت به پشتوانه خدای متعال، دریا را می‌شکافد: «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِين؛ پروردگرم با من است و رهبری‌ام خواهد کرد» (شعراء، ۶۲).

شهید سلیمانی این مؤلفه از حکمرانی مقاومت را با جان و دل پذیرفته بود و ویژگی ایشان به عنوان رهبر مقاومت بین الملل، «اخلاص» و «صدق» بود (خانم‌های، ۱۱/۱۰/۱۴۰۰). وی در نامه‌ای به دخترش می‌نویسد:

من خدا را انتخاب کرده‌ام و راه او را... از خدا خواستم همه شریان‌های وجودم را و همه مویرگ‌هایم را مملو از عشق به خودش کند. وجودم را لبریز از عشق خودش کند (نامه حاج قاسم به دخترش با عنوان «چرا می‌جنگیم») (<https://b2n.ir/w43114>).

شهید سلیمانی با این مفاهیم بلند در وصیت‌نامه خویش، خود را بنده‌ای خاکسار به

درگاه باری تعالی می‌داند که کوشیده است هر عملی را برای رضای او انجام دهد. او خاضعانه درخواست می‌کند: «یا ارحم الراحمین! مرا بپذیر؛ پاکیزه بپذیر؛ آن‌چنان بپذیر که شایسته دیدارت شوم. جز دیدار تو را نمی‌خواهم، بهشت من جوار توست یا الله!» (وصیت‌نامه شهید سلیمانی).

همچنین ایشان پس از پایان دادن به سيطرة داعش، این نصرت را از جانب خدای متعال دانسته و به این آیه تمسک می‌کند که: «وَمَا النَّصْرَ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ؛ و فتح و پیروزی نصیب شما نگشت، مگر از جانب خداوند توانای دانا» (آل عمران، ۱۲۶)؛ از این روی رهبر فرزانه انقلاب جاودانگی مکتب شهید سلیمانی را حاصل این اخلاص دانسته و استمرار این مکتب را نوید داده‌اند (خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۱۰/۱۱).

۲-۲. تدبیر در عمل

آیات الهی بشر را به «تدبیر» در عالم رهنمون کرده است: «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْمُنَافَقَةُ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُذْهِبَ اللَّهُ مَنِاتِمٌ وَمَتَىٰ لَكُمْ أَلْبَابُ يُدْخِلُكُمْ فِيهَا مِمَّا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ» (سوره منافقین، ۱). «مبارکک لیدبّرّوا آیاتیه ولیتدکّر اولوا الالباب؛ این کتابی است که ما به سوی تو نازلش کردیم تا در آیات آن تدبیر کنند و در نتیجه خردمندان متذکر شوند» (ص، ۲۹). امیر مؤمنان علیه السلام هر «حرکتی» را نیازمند معرفت و شناخت می‌داند (طبری آملی، ۱۳۸۳، ص ۲۵) و همچنین می‌فرماید: «لا تقوم مملکة الا بتدبیر؛ هیچ حاکمیت و سرزمینی جز با تدبیر باقی نمی‌ماند» (ابن مزاحم، ۱۴۰۴ق، ص ۱۵). تدبیر فراتر از علم و تفکر است (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۶۷) و مراد از آن اندیشیدن در علل و اسباب، ظاهر و باطن عمل و توجه به عواقب و آینده امر است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۱۷۶)؛ به عبارت دیگر سنجیدن عالمانه تمامی جوانب یک کار را تدبیر در امر می‌توان نامید. ظرافت در حکمرانی مقاومت نیاز بیشتری به تدبیر امور دارد تا حاکم بتواند میان «تعصب» و «استقامت عاقلانه» تمایز نهد و بداند که هر تصمیم او چه میزان در آینده حرکتش و حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امنیتی تأثیر خواهد گذاشت.

رهبر انقلاب، آیت‌الله خامنه‌ای، ویژگی مقاومت و مبارزه در مکتب امام خمینی علیه السلام را همراهی امور با تدبیر و تیزبینی ایشان درباره سنجش عواقب امور برشمرده (خامنه‌ای،

۱۳۷۸/۳/۱۴) و این ویژگی را از شاخصه‌های مبارزاتی و فرماندهی شهید سلیمانی دانسته‌اند؛ زیرا به‌رغم شجاعت، به بررسی کامل جوانب عملیات‌ها توجه داشته و پس از ارزیابی کامل دشمن به اقدام عملی می‌پرداخت (خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۱۰/۱۱). نکته حائز اهمیت اینکه نه تنها شهید سلیمانی به عمل مدبرانه در مسائل امنیتی توجه داشت؛ بلکه در حوزه سیاسی (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸) و دیگر حوزه‌های مرتبط با کیان حاکمیت اسلامی هم نشانه‌ای از خود به جای گذاشته بود (سایت مشرق، ۱۳۹۹/۱۰/۱۴: ۱۱۶۳۱۸۹/۱۱۶۳۱۸۹). (www.mashreghnews.ir/news/1163189)

۲-۳. استقامت (مقاومت)

استقامت و مقاومت از سنت‌هایی است که قرآن بدان تصریح و تأکید کرده و راه نجات در برابر مشکلات و سلطه‌گران را عمل به آن قرار داده است (توبه، ۷). خداوند پیامبرانش را به استقامت و مقابله خستگی‌ناپذیر در برابر دشمنان موظف ساخته: «فاستقم كما امرت؛ پایدار باش چنانکه فرمان یافته‌ای» (هود، ۱۱۲) و بشارت داده است که در صورت انجام این سنت امدادهای الهی (فصلت، ۳۰) و برکات مادی و معنوی شامل حال امت می‌شود (جن، ۱۶).

استقامت در لغت به معنای «ملازم‌بودن با مسیر صحیح» و «عدم عدول به چپ و راست» در حرکتی است که سرآغاز و پایان آن مشخص گشته است (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۶۹۲) و افزون بر ملازمت، استمرار در تلاش خستگی‌ناپذیر را به همراه دارد. (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۹، ص ۳۴۳)؛ لذا خدای متعال دستور داده است تا حضور سلطه‌گران و تقابل آنان با سلطه‌ستیزان، باید راه را ادامه داد: «فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ؛ پس مادام که بر عهد شما پایدار بودند، شما نیز بر تعهداتی که به ایشان سپرده‌اید پایدار باشید» (توبه، ۷).

رهبر فرزانه انقلاب «استقامت» و «مقاومت» در برابر سلطه‌گران را راهبرد انقلاب اسلامی ایران دانسته و پای فشاری بر آرمان‌ها و اصول انقلاب را از لوازم آن دانسته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۱۱/۱۰). ایشان یادآور شده‌اند که اگرچه پیروزی بر اساس مقاومت ممکن است زمان‌بردار باشد، بنابر وعده الهی قطعی و تخلف‌ناپذیر است (خامنه‌ای، ۱۳۸۰/۰۵/۰۳).

این ویژگی در بینش و منش شهید سلیمانی جلوه‌ای تام و تجلی آشکاری یافته بود و

با این نگرش در برابر سلطه‌گری نظام استعمار و آموزه‌های وهابی-صهیونیستی تکفیریان، قد علم کرده و «جبهه مقاومت» را تشکیل دادند. این راهبرد یکی از مهم‌ترین عملکردهای «سپاه قدس» بود که پس از انقلاب اسلامی ایران و برگرفته از مکتب امام خمینی علیه السلام تأسیس شد و در دوره شهید سلیمانی به کمال رسید.

رهبر معظم انقلاب نشانه‌های استقامت در شهید سلیمانی را بدین صورت تشریح کرده‌اند که اولاً ایشان در مسیر صحیح و بدون اعوجاج از آرمان‌های انقلاب اسلامی و خط امام خمینی علیه السلام حرکت کردند و تا زمان شهادت هیچ گاه خود را به حزب یا جناح خاصی معطوف نکردند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸)؛ ثانیاً در تقابل با نظام سلطه جهاد را آغاز کرده و بدون سستی ادامه دادند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳) که نتیجه این ویژگی‌ها تبدیل شدن ایشان به «اسم رمز مقاومت» و «نرم‌افزار مقاومت» است (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۹/۲۶). شهید سلیمانی در وصیت‌نامه خویش این ویژگی را تبلور داده و با طرح بی‌ثمر بودن حزب‌بازی برخی از مسئولان امر، تنها راه نجات‌بخش را پیروی از ولایت فقیه و آرمان‌های انقلاب می‌داند (سلیمانی، خطاب به سیاسیون کشور؛ soleimani.ir/vasiatnameh). وی وقف کردن خود برای مبارزه با استکبار را چنین به دخترش یادآور شده است: «عزیزم من متعلق به آن سپاهی هستم که نمی‌خواهد و نباید بخوابد تا دیگران در آرامش بخوابند. بگذار آرامش من فدای آرامش آنان بشود و بخوابند... سی سال است که نخوابیده‌ام؛ اما دیگر نمی‌خواهم بخوابم. من در چشمان خود نمک می‌ریزم که پلک‌هایم جرأت بر هم آمدن نداشته باشد تا نکند در غفلت من آن طفل بی‌پناه را سر ببرند (نامه حاج قاسم به دخترش با عنوان «چرا می‌جنگیم»)» (سلیمانی، ۱۳۹۹/۱۰/۲۰). وی در نهایت از سیاسیون جامعه می‌خواهد که او را نذر مسیر مقاومت کنند (سلیمانی، خطاب به سیاسیون کشور؛ soleimani.ir/vasiatnameh).

۲-۴. حکمرانی فقیه

«ظلم‌ستیزی» (توبه، ۱۲۰)، «برپایی عدالت اجتماعی همراه با قیام» (حدید، ۲۵)، «استقامت در برابر مستکبران» (فصلت، ۳۰)، «تغییر آینده با اراده مردم» (رعد، ۱۱)، «ستیز با مستکبران» (نساء، ۹۵) نمونه‌هایی از سنت‌های الهی در قرآن و لزوم عملکرد سیاسی جامعه منتظر است

که گویای سنت مستمر الهی است. از سوی دیگر، روایت‌های مرتبط با لزوم حرکت اصلاحی و اجتماعی جامعه دین‌دار و ضرورت سرپرستی جامعه از سوی فقیهان امامیه، مجموعه‌ای از گزارش‌های معروف به «مقبوله عمر بن حنظله» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۶۷)، تویق «اسحاق بن یعقوب» (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۴۸۴)، «صحیحہ ابی خدیجه» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳) و غیره است که با استناد به قرآن کریم دربارهٔ «رجوع نکردن مؤمن به طاغوت» (نساء، ۶۰)، «حاکم قراردادن فقیهان در میان مردم» و «حجت دانستن آنها از جانب ائمه علیهم‌السلام» قواعدی کلی و سیره‌ای همیشگی را به مؤمنان ابلاغ کرده است (جهت تبیین روایت عمر بن حنظله ر.ک: خمینی، بی تا، ص ۹۲؛ مصباح یزدی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۹). صدرالمطالین شیرازی سیاست را حرکتی می‌داند که آغاز آن «نفس جزئی»^۱ است و انسان‌ها با اختیار خود حاکمیتی را می‌پذیرند. از سوی دیگر، تنها دستورهای الهی است که می‌تواند نجات‌بخش جامعه گردد و حرکتی مبتنی بر معرفت ایجاد کند. در این نظرگاه، سیاست در جامعه، مقدمه‌ای برای حرکت به سوی تکامل می‌شود؛ بنابراین سیاستی که انسان را از شریعت دور سازد، مطلوب نیست (سیدباقری، ۱۳۸۸، ص ۱۲)؛ از این رو مجموعه این دلایل بیانگر این نکته است که در «حکمرانی مقاومت» کسی صلاحیت دستگیری حرکت از مبدأ به مقصد را دارد که خود آگاه و سرسپرده به دستورات الهی بوده تا بتواند راهبری حکیمانه و صحیحی داشته باشد. این مهم در عصر غیبت جز با «حاکمیت فقیه جامع الشرائط» مقدور نیست و شهید سلیمانی با توجه به مبانی قرآنی و «رنگ خدا» نامیدن نظریه حاکمیت فقیه و ضرورت حفاظت از آن، اعلان می‌کند که با ضربه خوردن به تنها مصداق حاکمیت فقیه جامع الشرائط در عصر حاضر، کیان قرآن و ارزش‌های آن ضربه خواهد خورد؛ از این رو مجاهدت برای حفظ این نظریه، ارتباط مستقیم با حفظ قرآن دارد (سلیمانی، خطاب به برادران و خواهران مجاهد؛ <https://soleimani.ir/vasiatnameh>)؛ همچنین شهید سلیمانی در وصیت خود خطاب به مراجع و

۱. وقتی ماده بدنی حادث گردید و صلاحیت پیدا کرد که محلی برای نفس باشد، در آن هنگام، خداوند بخشنده با استخدام برخی از فرشتگان مقرب که مفارق از عالم ماده و قوای آن می‌باشند، نفس جزئی را به وجود می‌آورد.

عالمان دینی بدین نکته تأکید می‌کنند که اگر حاکمیت فقیه جامع الشرائط و انقلاب اسلامی ایران آسیب بیند، دین و تمامی ارزش‌های آن از بین می‌رود (سلیمانی، خطاب به علما و مراجع معظم؛ <https://soleimani.ir/vasiatnameh>). وی تأکید دارند که دلیل بر تبعیت از فقیه جامع الشرائط، نصب وی از جانب اهل بیت علیهم‌السلام است؛ همان استدلالی که فقهای عظام به «مقبوله عمر بن حنظله» و دیگر روایات در انتصاب فقیه به حاکمیت شرعی مردم نموده‌اند (خطاب به برادران و خواهران مجاهد، <https://soleimani.ir/vasiatnameh>)

ایشان افتخار به استمرار مجاهدت خود را تحت بیرق فقیه جامع الشرائط زمانه دانسته و این مجاهدت و زمینه‌سازی برای ظهور را به پشتوانه فرهنگ مستمر متشرعه از دوران رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام می‌داند (فراز سپاس از خدای متعال، <https://soleimani.ir/vasiatnameh>). به باور ایشان انقلاب اسلامی ایران که تنها تجلی حاکمیت سیاسی و اجتماعی فقیهانه در دوران نبوت است، همانند خیمه رسول خدا و قرارگاه سیدالشهدا علیه‌السلام بوده و نیازمند مجاهدت و پاسبانی است (فراز خطاب به برادران و خواهران مجاهد، <https://soleimani.ir/vasiatnameh>).

۲-۵. نگاه فراگیر و مؤمنانه به انسان

بیان شد که در حکمت متعالیه، با اعتقاد به حرکت جوهری، عالم، اجزای به‌هم‌پیوسته‌ای است که هر جزئی از آن جزء دیگر را تکمیل کرده و در راستای رسیدن به کمال حرکت می‌کند و حتی کوه‌های به‌ظاهر ثابت در حال حرکت‌اند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۵، ص ۴۰۲). صدرالمتألهین شیرازی معتقد است رسیدن به کمال حقیقی برای انسان جز با حضور و تعامل بشریت با یکدیگر امکان‌پذیر نیست و انسان‌ها باید خود را اجزای یک پیکر بدانند و حرکت به سمت تعالی یک عمل جمعی و به‌هم‌پیوسته است (صدرالدین شیرازی، ۱۳۵۴، ص ۴۸۹). این چنین است که مراحل سیر و حرکت (سفر) عرفانی، حرکتی به دور از خلق و جدای از خلق نیست و عارف پس از پیوستن به خدا، بازگشت به خلق را برگزیده و رساندن به تعالی را برای انسان‌های جامانده از قافله به عهده می‌گیرد (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۱۳).

در این مقام، عارف از عالم حق به خلق برای سلطنت به‌حق و خلافت الهیه مأمور شود

و برای دعوت و هدایت خلق به مقام توحید و عین الجمع ربوبی مبعوث گردد؛ پس عارف از مقام جمع به عالم فرق آید تا عالم فرق و کثرت را به عالم جمع و وحدت ارشاد و هدایت کند و بیرق توحید حق را در عالم کثرت خلقی برافرازد و پس از تنظیم مدنیت فاضله و تأمین معاش و آرامش زندگانی دنیوی مادی و تعلیم حسن اخلاق، امت را به مقامات بی‌نهایت معرفت خدا به سیر و سلوک و عبادات و ریاضات نفس دعوت کند و خلق را با خدا آشنا سازد و از توجه به ماده و ماده‌پرستی و لذات نفسانی فانی که عین شرک و بت‌پرستی است برهاند (الهی قمشه‌ای، ۱۳۶۳، ص ۳۰۰).

آیات الهی نیز بدین حقیقت رهنمون شده است: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا؛ و همگی به ریسمان خدا تمسک جوید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خودتان به یاد آرید، آن‌گاه که دشمنان (یکدیگر) بودید و [او] میان دل‌های شما الفت انداخت؛ پس به (برکت) نعمت او، برادران (همدیگر) شدید» (آل عمران، ۱۰۳). در مکتب امام خمینی بنابر اعتقاد ایشان به آموزه‌های وحیانی و حکمت متعالیه، اخلاق نیز امری مرتبط با سیاست متعالیه است (لک زایی، ۱۳۹۰، ص ۱۴۵). ایشان آیه شریفه «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ؛ مؤمنان برادر یکدیگرند؛ بنابراین در میان دو برادر خود، صلح را برقرار کنید» (حجرات، ۱۰) را آیه‌ای سیاسی می‌داند و بیان می‌کند که اسلام، اخلاقش هم سیاسی است (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۳، ص ۱۳۰). سیاست متعالیه از دیدگاه امام خمینی نه تنها در تمام ابعاد بشری حاکمیت دارد، بلکه حاکمیت خود را برای تمام انبای بشر می‌بیند (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۳، ص ۴۳۲). ایشان در حکمرانی مبتنی بر اسلام هیچ قومیت، زبان و منطقه‌ای را ملاک ندانسته و معیارشان در خدمت به مردم، انسانیت است (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۱، ص ۳۶۷). تبلور این دیدگاه است که ایشان به حمایت از مردمی در منطقه‌ای دیگر و با مذهب متمایز، «روز قدس» را نام‌گذاری فرمود و تمام بشریت را موظف به حمایت از مردم مظلوم فلسطین دانستند. رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای، نگرش حاکم بر انقلاب اسلامی ایران را چنین تشریح می‌کنند: «ما در حمایت از مظلوم، نگاه به مذهب طرف مقابل نمی‌کنیم و نکردیم؛ خط‌امام بزرگوار این بود. امام همان رفتاری را که با مقاومت شیعه در لبنان داشت، همان رفتار را با

مقاومت سنی در فلسطین [هم] داشت؛ بدون هیچ تفاوتی» (خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶). ایشان در تبیین دیگری می‌گویند: «عدالت، مردم‌سالاری، استقلال، دفاع از حقوق ملت در همهٔ زمینه‌ها، دفاع از حقوق مسلمانان عالم، دفاع از هر مظلومی در هر نقطهٔ عالم؛ اینها جزو اصول ماست (خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۰۳/۱۴).

شهید سلیمانی برگرفته از این نگاه است که «مقاومت» را بایسته‌ای نه برای «ملت ایران»، بلکه برای هر فرد ستم‌دیده‌ای تعریف می‌کند که تحت‌گزند «جامعه سلطه‌گر» قرار گرفته است و از آنها می‌خواهد که به جای «سلطه‌پذیری»، «سلطه‌ستیزی» باشند. لذا رهبر انقلاب، ایشان را «ملی‌ترین و امتی‌ترین» فرد لقب می‌دهند (خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۱۰/۱۱) و فردی می‌دانند که نوع دوستی‌اش منجر به حضور وی در بیابان‌ها و مناطق کشورهای مختلفی گردید (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۹/۲۶).

این شهید بزرگوار با اعتقاد به الگوی «حکمرانی مقاومتی»، راهکاری نو در تقابل با استکبار جهانی را در منطقه ایجاد کرد و از میان امت‌های سرخورده از آمریکا و اسرائیل، شبکه‌ای از جبهه مقاومت بین‌المللی را طراحی کردند. وی به‌صراحت نگرش فرا جناحی و فراملیتی خود را فریاد زده و دغدغه‌اش را آرامش بشریت می‌داند (نامه حاج قاسم به دخترش با عنوان «چرا می‌جنگیم») (<https://b2n.ir/w43114>).

این مؤلفه چنان در شخصیت شهید سلیمانی جلوه‌گر است که برخی از نظریه‌پردازان و استادان برجسته رفتارشناسی مکتب مدیریتی جدید با عنوان «مدیریت اروسماتیک» به معنای «مدیریت عشق» را برای فرماندهی وی برگزیده‌اند^۱ (soleimani.ir/news/224) شهید سلیمانی مبدع مکتب مدیریت بر مبنای عشق).

۱. دکتر مجید ابهری، استاد برجسته رفتارشناسی و آسیب‌شناسی اجتماعی می‌گوید: ایشان نماد مکتب مدیریت اروسماتیک است. اروس، یعنی عشق و اروسماتیک، یعنی مدیریت بر مبنای عشق است. کارمندان و زیردستان شهید سلیمانی عاشقش بودند. وقتی می‌گفت بروید، با پا نمی‌رفتند؛ بلکه با سر می‌رفتند. ایشان هم آنها را مثل بچه‌هایش دوست داشت. مدیریت بر اساس عشق اروسماتیک، یعنی مدیر سازمانش را مثل خانواده‌اش می‌داند، سازمان هم مدیر را به عنوان پدرش می‌داند. لبنانی، عراقی، یمنی، ونزوئلایی و همه دوستش داشتند. همه از روی عشق به شهید سلیمانی می‌آمدند؛ بنابراین شهید سلیمانی مکتب نوین اروسماتیک را در سپاه و جریان نبردهای غرب آسیا به وجود آورد.

نتیجه‌گیری

حکمت متعالیه و عرفان اسلامی به تبعیت از عقل گره خورده با وحی، توجهی خاص به مقوله «حرکت» داشته و برای آن ارکانی شامل «مبدأ»، «مقصد»، «محرک»، «متحرک»، «مکان» و «زمان» را ترسیم کرده‌اند. بی‌گمان «انتظار» آموزه‌ای همراه با استقامت و عمل است که حرکت و پویایی جامعه منتظر در دوران غیبت را برای زمینه‌سازی ظهور طلب می‌کند و این نوع از حرکت خارج از مفاهیم و ارکان مرتبط با «حرکت» در فلسفه نیست. از سوی دیگر این مهم جز با تشکیل حاکمیت فقیه جامع الشرائط به سرانجام نمی‌رسد و این فقیه است که با راهبری مؤمنانه خود مسیر حرکت صحیح را از مبدأیی مشخص به مقصدی الهی تا ظهور حضرت مهدی علیه السلام ترسیم می‌کند. این نوع از حکمرانی را می‌توان «حکمرانی مقاومتی» نامید که دارای مؤلفه‌هایی همچون «توحیدمحوری»، «اعتقاد به ولایت فقیه جامع الشرائط»، «استقامت و صبر»، «عقلانیت و تدبیر» و «نگرش فراگیر و مؤمنانه به انسان» است و انقلاب اسلامی ایران آن را تجلی داده است. شهید سلیمانی تربیت‌یافته مکتب انقلاب اسلامی است که توانست این برداشت از حکمرانی را به‌درستی دریافت کرده و با برخورداری از مؤلفه‌های این نوع از حاکمیت، جبهه‌ای از مقاومت را به صورت شبکه‌ای منسجم درآورده و به «حکمرانی مقاومت» در «حوزه امنیت» لباس عینی بپوشاند و آن را در عمل اجرا کند.

فهرست منابع

۱. آذرنوش، آذرتاش. (۱۳۸۵). فرهنگ معاصر عربی - فارسی (چاپ هفتم). تهران: نشر نی.
۲. آشوری، داریوش. (۱۳۷۰). دانشنامه سیاسی (چاپ دوم). تهران: مروارید.
۳. آقابخش، علی؛ افشاری راد، مینو. (۱۳۸۶). فرهنگ علوم سیاسی. تهران: چاپار.
۴. ابن مزاحم، نصر. (۱۴۰۴ق). وقعة الصفین. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی رحمته.
۵. بیرو، آلن. (۱۳۶۶). فرهنگ علوم اجتماعی (مترجم: محمدباقر ساروخانی). تهران: کیهان.
۶. ترابی کلاته قاضی، علی. (۱۳۹۹). مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی در مکتب شهید سلیمانی. فصلنامه حکمرانی متعالی، ش ۱، صص ۸۱-۱۰۸.
۷. جوادی آملی، مرتضی. (۱۳۹۱). نشست «فلسفه حکومت در عصر غیبت از منظر حکمت متعالیه»، مندرج در کتاب سیاست متعالیه از منظر حکمت متعالیه (دفتر سوم، به اهتمام: شریف لک‌زایی). قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۸. حسینی زبیدی، محمدمرتضی. (۱۴۱۴ق). تاج العروس. بیروت: دارالفکر.
۹. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۰/۱۱/۱۰). مجموعه سخنرانی رهبری با عنوان: استقامت در اهداف، اصلاح روش‌ها، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/u67930>
۱۰. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۴۰۰/۱۰/۱۱). بیانات در دیدار خانواده و ستاد سالگرد شهید سپهبد حاج قاسم سلیمانی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/n94536>
۱۱. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۹/۱۰/۱۳). ۴۰ جمله از رهبر انقلاب درباره «سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی» برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/b13443>
۱۲. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۱/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم سیزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی رحمته، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/p11459>
۱۳. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی رحمته، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/a94697>
۱۴. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۸/۳/۱۴). خطبه‌های نماز جمعه در دهمین سالگرد رحلت امام خمینی رحمته، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/d58602>

۱۵. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۱۰/۱۸). بیانات در دیدار مردم قم: برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/p27610>
۱۶. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/u50977>
۱۷. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۴/۰۵/۲۶). بیانات در دیدار اعضای مجمع جهانی اهل بیت و اتحادیه‌ی رادیو و تلویزیون‌های اسلامی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/e25773>
۱۸. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۹/۹/۲۶). بیانات در دیدار دست‌اندرکاران مراسم سالگرد شهادت حاج قاسم سلیمانی و خانواده شهید سلیمانی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/e89115>
۱۹. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۱۰/۲۷). خطبه‌های نماز جمعه تهران، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/y26140>
۲۰. خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۶۷). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۲۱. خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۸۹). صحیفه امام. (چاپ پنجم). تهران: مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی علیه السلام.
۲۲. خمینی، سید روح‌الله. (بی تا). ولایت فقیه. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۲۳. راغب اصفهانی، حسین. (۱۴۱۲ق). مفردات القرآن. بیروت: دارالقلم.
۲۴. رستمی، علی. (۱۳۹۹). حکمرانی امنیتی در اندیشه سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی (امنیت‌بخشی در محور مقاومت). فصلنامه حکمرانی متعالی، ش ۱، صص ۴۹-۶۲.
۲۵. روزنامه مشرق. (۱۳۹۹/۱۰/۱۴) دلارهایی که با تدبیر حاج قاسم نصیب ایران شد: برگرفته از سایت روزنامه مشرق: www.mashregnews.ir/news/1163189
۲۶. ری شهری، محمد. (۱۳۹۳). دانشنامه امام مهدی علیه السلام (چاپ سوم). قم: دارالحدیث.
۲۷. سلیمانی، قاسم. (۱۳۹۹/۱۰/۲۰). چرا می‌جنگم؟ روایتی از جلوه‌های مکتب سلیمانی به قلم حاج قاسم. برگرفته از: <https://b2n.ir/p15514>
۲۸. سیدباقری، سید کاظم. (۱۳۸۸). هستی‌شناسی سیاست در حکمت متعالیه. فصلنامه قیسات، ش ۵۱، صص ۱۰۵-۱۳۸.

۲۹. شجاری مرتضی؛ فریبا، مختاری. (۱۳۹۱). حرکت حبی و غایت آن از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا. پژوهشنامه عرفان، ش ۷، صص ۶۴-۸۷.
۳۰. شمس الدینی، شیخ صلاح الدین. (۱۴۰۰/۱۰/۸). سخنرانی با عنوان «بررسی ویژگی‌های شخصیتی و معرفتی شهید حاج قاسم سلیمانی»، به آدرس: <http://radio.isca.ac.ir/music>
۳۱. صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۵۴). المبدأ و المعاد. تهران: انجمن حکمت و فلسفه ایران.
۳۲. صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۹۸۱م). الحکمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعة (چاپ سوم). بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۳۳. صدوق، محمد بن علی بن بابویه. (۱۳۹۵ق). کمال الدین و تمام النعمة (مترجم: علی اکبر غفاری، چاپ دوم). تهران: اسلامیه.
۳۴. طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۶۴). اصول فلسفه و روش رئالیسم (با تعلیقات: شهید مرتضی مطهری، چاپ دوم). قم. صدرا.
۳۵. طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۹۰). المیزان (چاپ دوم). بیروت: موسسة الاعلمی.
۳۶. طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۴۰۲ق). نهاية الحکمة (چاپ دوازدهم). قم: جامعه مدرسین.
۳۷. طبری آملی، محمد بن ابی القاسم. (۱۳۸۳). بشارة المصطفی لشيعة المرتضى. نجف: المكتبة الحيدرية.
۳۸. عسکری، حسن بن عبدالله. (۱۴۰۰ق). الفروق اللغة. بیروت: دار الآفاق الجديدة.
۳۹. علی بابایی، غلامرضا. (۱۳۸۴). فرهنگ سیاسی (چاپ دوم). تهران: آشیان.
۴۰. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۴۱. گنج‌بخش، محمود. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی. فصلنامه حکمرانی متعالی، ش ۱، صص ۱۱-۳۲.
۴۲. لک‌زایی، نجف؛ لک‌زایی، رضا. (۱۳۹۰). تحلیل انقلاب اسلامی ایران در چارچوب حکمت متعالیه. پژوهشنامه متین، ش ۵۱، صص ۱۳۱-۱۵۵.
۴۳. مزینانی، مهدی. (۱۳۹۹). حکمرانی جهادی (درآمدی بر تحلیل سیره سردار سلیمانی از منظر آموزه‌های حکمرانی). مجله حکمرانی حکمت متعالی، (۱)، صص ۱۰۹-۱۲۸.

۴۴. مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۷). حکیمانه‌ترین حکومت (چاپ چهارم). قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی علیه السلام.

۴۵. مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸). التحقیق فی کلمات القرآن. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۴۶. الهی قمشه‌ای، مهدی. (۱۳۶۳). حکمت الهی عام و خاص (چاپ ششم). تهران: انتشارات اسلامی.

۴۷. الهی نژاد، حسین. (۱۴۰۰). گستره مفهومی انتظار با تأکید بر قانون اشتراک لفظی و معنوی. فصلنامه انتظار موعود، ش ۵۸، صص ۱۰۵-۱۱۷.

۴۸. یزدانی زازرانی، محمدرضا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه مفهومی و تأثیر حکمرانی بر سیاست گذاری عمومی. نشریه پژوهش‌های روابط بین الملل، ۴(۲)، صص ۱۰۹-۱۴۲.

49. soleimani.ir

50. <http://radio.isca.ac.ir>

References

1. Aghabakhshi, A., & Afshari Rad, M. (1386 AP). *Dictionary of Political Science*. Tehran: Chapar. [In Persian]
2. Ali Babaei, Q. (1384 AP). *Political Dictionary*. (2nd ed.). Tehran: Ashian. [In Persian]
3. Ashouri, D. (1370 AP). *Political Encyclopedia*. (2nd ed.). Tehran: Morvarid. [In Persian]
4. Askari, H. (1400 AH). *Al-Forough al-Loqah*. Beirut: Dar Al-Afaq Al-Jadidah. [In Arabic]
5. Azarnoush, A. (1385 AP). *Contemporary Arabic-Persian Dictionary*. (7th ed.). Tehran: Ney Publications. [In Persian]
6. Biero, A. (1366 AP). *Dictionary of Social Sciences*. (Sarukhani, M. B, Trans.). Tehran: Keyhan. [In Persian]
7. Elahi Ghomshei, M. (1363 AP). *General and special divine wisdom*. (6th ed.). Tehran: Islamic Publications. [In Persian]
8. Elahinejad, H. (1400 AP). Conceptual scope of expectation with emphasis on the law of verbal and spiritual sharing. *Journal of Entezare Mow'ud*, Vol. 58, pp. 105-117. [In Persian]
9. Ganjbakhsh, M. (1399 AP). An Identification of the factors for the flourishing of the moral virtues of the Governor based on the school of Shahid Soleimani. *Journal of Transcendental Governance*, 1, pp. 11-32.
10. Hosseini Zobeidi, M. M. (1414 AH). *Taj al-Arous*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
11. <http://radio.isca.ac.ir>.
12. Ibn Mozahim, N. (1404 AH). *Waq'a al-Safein*. Qom: Ayatollah Marashi Library. [In Arabic]
13. Javadi Amoli, M. (1391 AP). *Conference on "Philosophy of Government in the Age of Occultation from the Perspective of Transcendent Wisdom"*, contained in the book *Transcendental Politics from the Perspective of Transcendent Wisdom* (Book 3, Lakzaei, Sh.). Qom: Islamic Sciences and Culture Academy. [In Persian]

14. Khamenei, S. A. (03/14/1398 AP). *Statements at the 30th anniversary of the death of Imam Khomeini*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/a94697>. [In Persian]
15. Khamenei, S. A. (10/11/1390 AP). *Imam Khamenei's Lecture Series entitled Endurance in Goals, Improving Methods*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/u67930>. [In Persian]
16. Khamenei, S. A. (11/10/1400 AP). *Statements in the meeting between the family and the headquarters of the anniversary of General Haj Qassem Soleimani*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/n94536>. [In Persian]
17. Khamenei, S. A. (13/10/1399 AP). *40 sentences from the Supreme Leader of the Revolution about "General Martyr Haj Qassem Soleimani"*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/b13443>. [In Persian]
18. Khamenei, S. A. (14/03/1381 AP). *Statements on the occasion of the 13th anniversary of the death of Imam Khomeini*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/p11459>. [In Persian]
19. Khamenei, S. A. (14/3/1378 AP). *Friday prayer sermons on the tenth anniversary of Imam Khomeini's death*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/d58602>.
20. Khamenei, S. A. (18/10/1398 AP). *Statements in the meeting of the people of Qom*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/p27610>. [In Persian]
21. Khamenei, S. A. (22/11/1397 AP). *Statement of "The Second Phase of Iranian Revolution" addressed to the Iranian nation*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/u50977>. [In Persian]
22. Khamenei, S. A. (26/05/1394 AP). *Statements during the meeting of the members of the World Assembly of the Ahl al-Bayt and the Union of Islamic Radio and Television*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/e25773>. [In Persian]

23. Khamenei, S. A. (26/9/1399 AP). *Statements during the meeting of the staff of the anniversary of the martyrdom of Haj Qassem Soleimani and the family of Martyr Soleimani*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/e89115>. [In Persian]
24. Khamenei, S. A. (27/10/1398 AP). *Tehran Friday Prayer Sermons*. From: Supreme Leader of Iran Information Website at <https://b2n.ir/y26140>. [In Persian]
25. Khomeini, S. R. (1367 AP). *Sahifeh Imam*. Tehran: The Institute for Preparation and Publications of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
26. Khomeini, S. R. (1389 AP). *Sahifeh Imam*. (5th ed.). Tehran: The Institute for Preparation and Publications of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
27. Khomeini, S. R. (n.d.). *Wilayat Faqih*. Tehran: The Institute for Preparation and Publications of Imam Khomeini's Works.
28. Koleyni, M. (1407 AH). *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyah. [In Arabic]
29. Lakzaei, N., & Lakzaei, R. (1390 AP). Analysis of the Islamic Revolution of Iran in the Framework of Transcendent Wisdom. *Matin Research Journal*, 51, pp. 131-155. [In Persian]
30. Mashreq newspaper. (10/14/1399 AP) *Dollars that Iran received with the help of Haj Qasem*. From: website of Mashreq newspaper: www.mashreghnews.ir/news/1163189. [In Persian]
31. Mazinani, M. (1399 AP). Jihadi Governorship (an introduction to the analysis of Sardar Soleimani's lifestyle from the perspective of Governorship teachings). *Journal of the Governorship of Transcendental Wisdom*, 1(1), pp. 109-128. [In Persian]
32. Mesbah Yazdi, M. R. (1397 AP). *The Wise Government*. (4th ed.). Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
33. Mustafavi, H. (1368 AP). *Al-Tahqiq fi Kalamat al-Qur'an*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
34. Ragheb Isfahani, H. (1412 AH). *Mufradat al-Qur'an*. Beirut: Dar al-Qalam. [In Arabic]

35. Rey Shahri, M. (1393 AP). *Encyclopedia of Imam Mahdi*. (3rd ed.). Qom: Dar al-Hadith. [In Persian]
36. Rostami, A. (1399 AP). Security Governance in the thought of General Haj Qassem Soleimani (Providing security in the axis of resistance). *Journal of Transcendental Governance*, 1, pp. 49-62.
37. Sadruddin Shirazi, M. (1354 AP). *Al-Mabda' va al-Ma'ad*. Tehran: Iranian Wisdom and Philosophy Association. [In Persian]
38. Sadruddin Shirazi, M. (1981). *Al-Hikmah al-Muta'aliyah fi al-Asfar al-Aqliyah al-Arba'ah*. (3rd ed.). Beirut: Dar Ihya al-Toras al-Arabi.
39. Saduq, M. (1395 AH). *Kamaluddin va Tamam al-Na'ameh*. (Ghaffari, A. A, Trans.). (2nd ed.). Tehran: Islamieh. [In Arabic]
40. Seyed Baqeri, S. K. (1388 AP). The ontology of politics in transcendent wisdom. *Ghabsat Journal*, 51, pp. 105-138. [In Persian]
41. Shajari M., & Mokhtari, F. (1391 AP). The movement of love and its end from the point of view of Ibn Arabi and Mulla Sadra. *Journal of Mysticism*, 7, pp. 64-87. [In Persian]
42. Shams al-Dini, S. (8/10/1400 AP). *Lecture entitled "Study of personality and epistemological characteristics of Martyr Haj Qasem Soleimani"*, at: <http://radio.isca.ac.ir/music>. [In Persian]
43. Soleimani, Q. (20/10/1399 AP). *Why am I fighting? A narration of the effects of the Soleimani School authored by Haj Qasim*. From: <https://b2n.ir/p15514>. [In Persian]
44. Soleimani.ir
45. Tabari Amoli, M. (1383 AP). *Bishara Al-Mustafa le Shiite Al-Murtada. Najaf: Al-Maktabah Al-Haydari*. [In Persian]
46. Tabatabaei, S. M. H. (1364 AP). *Principles of Philosophy and Method of Realism*. (Motahhari, M, Ed.). (2nd ed.). Qom. Sadra. [In Persian]
47. Tabatabaei, S. M. H. (1390 AP). *Al-Mizan*. (2nd ed.). Beirut: Al-A'alami Institute. [In Persian]

48. Tabatabaei, S. M. H. (1402 AH). *Nahayah al-Hikmah*. (12th ed.). Qom: Teachers Association. [In Arabic]
49. Torabi Kalateh Ghazi, A. (1399 AP). Components of governance ethics in Shahid Soleimani school. *Journal of Transcendental Governance*, 1, pp. 81-108.
50. Yazdani Zazrani, M. R. (1391 AP). An Examination of the conceptual relationship and the impact of governance on public policy. *Journal of International Relations Research*, 4(2), pp. 109-142. [In Persian]